

FUZÛLÎ'NİN RİND Ü ZÂHİD'İ ÜZERİNE

Doç. Dr. Ahmet SEVGİ*

“Rind” ile “zahid” Dîvan şiirinde çok kullanılan iki semboldür. Bunlardan “rind” olgun insanı, “zâhid” de kaba sofuyu temsil eder. Rind, dış görünüşüne değer vermez. Hoşgörü sahibidir. Zâhid ise şekilperest olup katı ve kuralcıdır. Bu yüzden “rind” ile “zâhid” edebiyatımızda birbirine zıt iki tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendini “rind” olarak taktim eden Dîvan şâiri; sofı, hoca, vâiz, nâsih, fakîh, müddeî vs. gibi adlar altında devamlı zâhide çatar. Öyle ki bu tarizler toplansa sanırım birkaç ciltlik bir eser ortaya çıkar. Ancak, bütün bu söylenenler “rind”lerin görüşüdür. “Zahid”ler şâir olmadıkları, bir başka ifadeyle pek yazmayı sevmedikleri için onların görüşleri edebî mahsüllere fazla yansımamıştır. Bu sebeple, “zahid”in görüşlerine de yer vermesi bakımından Fuzûlî'nin “Rind ü Zahid”i önemli bir eserdir. Biz bu konuşmamızda bazı Dîvan şâirlerinden konumuzla ilgili birkaç örnek sunduktan sonra Fuzûlî'nin sözkonusu eseri üzerinde durmak istiyoruz...

Önce şunu belirtelim ki “rind-zâhid” ihtilafının temelinde “Rind bilâ-illet ma'rifet-i zâtu'llâh talebinde iken “zahid”in, cennet ni'meti için tâlib-i Hak oluşu”¹ yatmaktadır. Dîvan şâirleri özellikle bu konu üzerinde çok durmuşlardır:

“Zâhidâ terk itme şâhidler visâli râhatın
Ger ibâdetden hemîn gilmân u havrâdır garaz
Fuzûlî

(Ey kuru sofı, eğer kendini dünya nimetlerinden mahrum etmek

* S.Ü. Fen-Ed. Fak. Öğretim Üyesi.

1- Bkz. Konevi (Mehmed Vehbi): Şerh-i Divân-ı Hafız, İstanbul, 1288 c.1, s.51.

azâbına, cennetteki hûri ve gilmanın visâline ermek için katlanıyorsan dünyadaki güzellerin zevkini sür, râhat et.)

Zâhid birtakım mahrumiyetlere cennette onları elde etmek için katlanır. Bunun kıymeti yoktur. Asıl mârifet bu nimetleri Hakk'a vâsıl olmak için terketmektedir, onlara dönüp bakmamaktır. Âşıkın kemâli buradadır. Cennetteki nimetler de dünya nimetlerinin aynıdır. İnsanın nefsâniyetine hitap eder"².

Ben âşık-ı dîdârem eyâ zâhid-i câhil
Arz itme bana hûr ile cennât gerekmez
Lamiî

(Ey câhil zâhid, ben cemalu'llâha âşıkım. Hûri ve cennet arz etme. Bana onlar gerekmez.)

Zâhid heves-i cennet ile hüsn-i amelde
Rindin nazarı sabıka-i rûz-i ezelde
Nabî

(Zâhid, cennet hevesiyle iyi işler yapmakta, rind ise "elest meclisi"ni düşünmekte...)

Dîvan şâirinin zâhidleri tenkit edişinin diğer sebepleri arasında; ibadetlerine güvenmeleri, şekle fazla değer vermeleri, gönülü ihmâl etmeleri, riyâkâr oluşları, her hâdiseye çatik kaşla bakmaları vs. sayılabilir:

"Zâhid gurûr dâşt selâmet ne börd râh
Rindân-ı reh-niyâz be-dâru's -selâm reft

Zâhid amelinde gurûr tuttu. Yolu selâmet iltmedi. Rind tazarru ve niyaz yolundan daru's-selâma yani cennete gitti.

Bu ma'nâdan haberi olmayan zâhidân-ı sûret-perestler bu mürde dillere hayat-bahş olan mürşidân-ı râh-ı Hakk'a teslim olmayup mücerred

2- Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan : Fuzûlî Dîvanı Şerhi, Ankara 1985, c.2, s.83-84

a'mâl-i zâhirelerine mağrûr olup manzar-ı Hak olan kalbleri harâb olduğ için yolu selâmetle başa iltmedi. Ve nefis ü şeytân elinden necât bulmadı. Lâkin zâhirin harâb idüp manzar-ı Hak olan kalbi ta'mirine sa'y iden ehl-i melâmet derdinin dermânı için tabîb-i İlahî olan meşâyihler kapusunda sad-hezâr züll ü hakâretle kahr-ı nefis idüp ve tazarru u niyazda oldukları için cennet-i ma'rifettu'llâha dahil oldılar.”³

Sûfî gibi mağrûr-ı ibâdet değiliz biz
Miskîn ü günehkâr u siyeh-rû zu'afâyız
Hilmi

(Biz sûfî gibi ibâdete mağrur değiliz. Biz, miskin ve günahkâr kullarız.)

Hacc-ı ekberse garaz sûret-perestîden geçüp
Zâhidâ gel tâ'if ol bir kerre de dil Ka'besin
Süleyman Fehîm

(Ey zâhid, gâye haccetmekse şekilcilikden vazgeçip bir de gönül Kâbesini tavaf et.)

Gönül yap zâhidâ beyt-i Hudâdır ta'at istersen
Muhakkaktır ki bâb-ı cenneti hâtır-şiken açmaz.
Pîrî -zade Sâhip

(Ey zâhid, tâat istersen gel gönül yap. Zirâ Allah'ın evidir gönül. Cennetin kapısını gönül kıranlar açamaz.)

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, “rind”in “zâhid” hakkındaki düşünceleri ortada... Peki “zâhid”, “rind” hakkında ne düşünüyor?... Bunu öğrenebilmek için edebiyatımızda müracaat edebileceğimiz eserlerin başında Fuzûlî'nin “RİND Ü ZÂHİD”i gelir...

Rind ü Zâhid, Fuzûlî'nin -nazım nesir karışık- Farsça bir eseridir. İki defa Türkçeye tercüme edilmiştir. Bunlardan birincisi 18. yüzyıl

3- Konevî: A.g.e. c.1, s.181-182.

şâirlerimizden Sâlim,⁴ ikinci tercüme de 1993 yılında Prof. Dr. Hüseyin Ayan tarafından yapılmıştır.⁵ Ayrıca bu eserin, Kemâl Edîb Kürkçüoğlu tarafından tenkidli metni de neşredilmiştir.⁶

Fuzûlî bu eserinde “rind” ve “zâhid” tipini konuştırur. “Zâhid”, zâhirî ilimleri, “Rind” de batınî ilimleri savunur. Fuzûlî, cemiyette bugün de rastladığımız bu iki tipin temsil ettikleri dünya görüşünün tartışmasını yapmıştır.

Eserin konusu özetle şöyledir:

Dişar-ı Acem’de “zâhid” bir babanın “rind” bir oğlu vardır. “Zâhid”, oğlunu kendisi gibi yetiştirmek ister, ancak oğlan buna karşı çıkar. Tartışırılar. Tartışmanın asıl mihveri zâhir ile batın üzerinedir. Zâhid “zâhir”i, Rind de “batın”ı müdafâ eder. “Rind”e göre insanda iki varlık mevcuttur. Birincisi topraktan yaratılan sûrî varlıktır ki anne ile babaya dayanır. İkincisi manevî varlıktır ki mürşidden feyz alır. İkinci varlık birinciden üstündür ve dolayısıyla mürşid anadan da babadan da üstündür.

“Zâhid”, oğlunun ekin ekme ticâret yapma yahut padişaha yakın olma gibi dünya hayatını kazanmasına vesile olacak bir meslek edinmesini ister. “Zâhid”se yaşamak için azab çekmenin manasız olduğunu söyler.

Sonra birlikte gurbete giderler. Önlerine bir meşid çıkar. “Rind”, burası nedir diye sorar. “Zâhid” burası Allah’ın evidir der. “Rind”, bir kimse ev sahibi için gerekeni bilmeyince O’nun evine nasıl gidebilir, der. Derken yolları bir harâbata uğrar, “Zihâd” yermeye “Rind” öğmeye başlar. “Zâhid” içkinin haram olduğunu söylerse de “Rind” oradaki içkilerin İlâhî şarap olduğunu söyler ve içeri girer. Orada bulunan “pîr”le çeşitli konuları tartışırılar. Uzun müddet dışarıda bekleyen “Zâhid”, sonunda içeri girer ve “Rind”in kendini bilmez hâle düşmüş olduğunu görür. “Zâhid”in korktuğu başına gelmiştir. Ama “Rind” hâlinden memnûndur. Tekrar fikir tartışmaları başlar. Bu defa günah-sevap mağfîret-ma’siyet hakikat-mecaz konuları uzun uzadıya münâkaşa edilir. Böylece tartışmacılar birbirlerinin kusurlarını tek tek ortaya dökerler. Buna göre “Rind” in günahkârlık, “Zâhid”in de

4- Sâlim: Muhavere-i Rind ü Zâhid, İst. 1285.

5- Fuzûlî: Rind ile Zâhid (Çeviren: Prof. Dr. Hüseyin Ayan) İst. 1993.

6- Fuzûlî: Rind ü Zâhid (Hazırlayan: Kemâl Edîb Kürkçüoğlu) Ankara, 1956.

riyâkârlık vasfı öne çıkmaktadır.

İsterseniz “Rind-Zâhid” tartışmasını biraz da kendi ağızlarından dinleyelim:

[-Zâhid: “Ey Rind, gerçi sınırı aşmanın bağışlanması, yanlışın ortaya çıkışındandır ve af da uygunsuz işler içindir. Ama anılan işlerin hata ve zaruretle ortaya çıkması şartına bağlıdır. Yaptıklarından ders alarak onlardan yüz çevirip bağışlanmasını dilemek gerekir. Yaptıklarına pişman olarak özür kapılarını açmalıdır. Bir kimse, daima hayasızlığı iş denilip Tanrı'nın emir ve yasaklarının işleyişinde yaralar açacak ve sonra da bağışlanmaktan faydalanacak, mağfiret bahçesinden gül derecek...böylesine şaşarım.”

(Rubâî)

*Bir kimse, bilmeden günah işlemişse,
Tanrı'nın affına ve ihsanına yol bulur.
Bilerek günah işleyen bir kimsenin, af
dilemek için bağıırıp çağırması boşunadır.*

-Rind: “Ey Zâhid, dilinde ümitsizlerin sözünü geveliyor, Tanrı'nın rahmetinden mahrum olanların efsanesini okuyorsun. Bilesin ki, bağışlanmanın derecesi günah kadardır. Merhametinki de kullukla münasıptir. Bilerek günah işleyeninki, unutarak yapılan günahıtan öncedir. Malumdur ki Hz. Âdem aleyhisselam, “İsimler İlmi”ni biliyordu. Bundan dolayı “yasak ağacın meyvesi”nden yemiyordu. Tanrı'ya başkaldırınca, bu vesileyle, bağışlama güzellerinin yüzünden perdeyi kaldırdı.”

(Rubâî)

*Biz günah ehliyiz. Günah bizim süsümüzdür.
Günahsız olmak bize ne vakit lâyük oldu?
Günahıtan bize o kadar da ayıp yoktur:
Bu iş, bizim ana ve babamızın da yoludur.*

-Zâhid: “Ey Rind bozuk düşüncene uymuşsun ve bozuk deliller

getiriyorsun. Benim öğütlerimin yanlışlığına da taklid yoluyla kafa tutuyorsun. İŖin bu Ŗekli de suç iŖlemenin bir yolu olmasın? Tanrı'ya boyun eğmede bahane arama. Cahiller, yasaklara dair olan dersi senin davranışının Ŗeklinden okurlar. Kötü iŖleri, sadece senin tevillerinden dolayı iyi sanırlar. Bunun sonucu, senin kötülüğüne eklenmesini gerektirir. Bunun eseri, senin hatanın artmasına vesile olur.”

(Rubâî)

Zamanede, Tanrı'ya karşı gelen iŖ yapma.

Yaparsan gizle, açıkça yapma.

Cahillere günah Ŗeklini hatırlatma. Öğretme.

Kötülükleri öğretmek kötülüktür, sakın yapma.

.....

-Zâhid: “Ey Rind, zâhidin riyâsında biraz fayda vardır. Gerçi riyâsından dolayı, onun kullukları, hakikatte bâtil oluyor, ama görüşüne bakarak, diğerklerini Tanrı'ya kulluğa teşvik ediyor. Görünmeyen yönüyle, Tanrı'nın azabıyla karşı karşıya ise de görünüşü sevap iŖlediğine delildir. Riyanın bir çaresi vardır da, yasakları iŖleyenin ne özrü olur?”

.....

-Rind: “Ey zâhid, bilesin ki, Tanrı'ya yakın olanların yanında tevbe, değerlilik alâmetidir. O değerliliği kavramaya, günah, bir vesiledir. Yasaklardan tatmış olanların derecesi, o yoldan geçmiştir. Bunlar, yasağın tadını tatmayıp da sadece duymakla haramdan sakınanlardan üstündür. Yasağı görmemiş olanlar, taklidle söz söylüyorlar. İŖlemiş olanlarsa gerçeğe giden yolu arayanlardır.”

(Rubâî)

Yanlış yapılan iŖte bir fayda vardır.

Cihan ehli, o faydadan habersizdirler.

Billâhi, suç iŖleyeninin tevbesi, günahsızların

minnet ve gururundan daha iyidir.

Allah'a hamd olsun ki, yasakların, haramların hakikatine ulaştım.

Ayağımı onların üzerine koydum. Nikâhla gelen hava ve hevesin güzelini boşadım. O'na yol verdim.” dedi.

Ve eser şu ifadelerle sona erer:

Zâhid irfan sahibi Rind'in uyarmasıyla, işlerinin aynasında riyâ tozlarını temizledi. Rind de işlerin aslına vâkıf olan Zâhid'in öğütlerinden faydalanarak hâlinin görünüşüne tövbe örtüsüyle süs verdi. Her ikisi de birbirlerine karşı gelmekten vazgeçip, zıd hareketlerden arınmış ve temizlenmiş olarak “teklik” mertebesine ulaştılar. Dostluğun makbûl yolunu ve mahabbetin delili olan hidayet caddesini seçtiler.”⁷

Fuzûlî'den 500 yıl sonra şöyle etrafımızda bir baktığımızda üç aşağı beş yukarı yine aynı konuların tartışıldığını görürüz. Rind ü Zahid'de olduğu gibi, bir araya gelerek meselelerimizi kırmadan dökmeden konuşabilsek çözümlenemeyecek cinsten problemimizin olacağını sanmıyorum. Saygılarımla...

7- Köşeli parantez [] içinde sunulan iktibaslar, Prof. Dr. Hüseyin Ayan'ın 5 numaralı dipnotta belirtilen “Rind ü zâhid” çevirisinin 90,91-101,102,103,104. sayfalarından alınmıştır.

